

восприятие текста. И если, как известно, художественный замысел автора эксплицируется в теме произведения, то есть выраженном словом или словосочетанием свернутом содержании текста, то реконструировать тему произведения в значительной степени помогают именно текстовые реминисценции, активизируя механизм создания ассоциативных связей между контекстами. Такой подход требует анализа актуализации языкового знака в конкретном лингвистическом контексте, глубинного прочтения концептуального наполнения языковой формы, выявления системной комбинаторики компонентов конкретного художественного текста как проекции целого ряда прецедентных текстов. Этот процесс детерминирован не только уровнем языковой подготовки адресата, но и его фоновыми знаниями, духовным потенциалом, эмоционально-оценочными возможностями.

Т. І. Гарановіч

г. Мінск, Беларусь

ПАРАЎНАННЕ З НАЦЫЯНАЛЬНАЙ АФАРБОЎКАЙ ЯК СРОДАК ПРАГМАТЫЧНАЙ АДАПТАЦЫІ

Як вядома, у стылістыцы асноўная функцыя параўнання традыцыйна азначаецца як выдзяленне, інтэнсіфікацыя пэўнай характарыстыкі [1, с. 167]. Разглядаючы параўнанні з аповесцей У. Караткевіча «Ладдзя Роспачы», «Сівая легенда», «Дзікае паляванне караля Стаха» і апавядання «Белае Полымя», якія паслужылі матэрыялам нашага даследавання, мы бачым, што гэта характарыстыка або называецца непасрэдна (*шчырыя, як дзеці; жыццё кароткае, як захад; немінуца, як лёс, набліжаўся карабель; косы, завіты, як гляйсар, слуп дыму; імклівае, як страла, паляванне*), або фармальна не выражаецца, аднак маецца на ўвазе (імплікуецца), вынікае з кантэксту (*я тут зараз, як у сваёй сям'і; твар, як маска; над ладдзёй, як ветразь, ляцела песня; голас у яго быў, як скрыпка; лаюцца, як матросы*) і ўзмацняецца параўнаннем.

Аналіз параўнанняў, вылучаных з названых вышэй твораў метадам суцэльнай выбаркі, паказаў, што многія з іх маюць беларускую нацыянальную афарбоўку, г.зн. у іх склад уваходзяць рэаліі – словы, якія абазначаюць спецыфічныя для нацыянальнай культуры паняцці [2, с. 141].

У творах У. Караткевіча сустракаюцца параўнанні, элементамі якіх з'яўляюцца:

- 1) назвы нацыянальнасці (*гасцінныя, як беларусы і рускія*);
- 2) геаграфічныя назвы (*піць віно, як Дняпро п'е Друць*);
- 3) назвы значных гістарычных падзей (*быў такі гармідар, як быццам тут змяшчаўся чатырыста год таму філіял Грунвальдскай бітвы*);
- 4) імёны гістарычных асоб (*падлюгі накшталт нявіжскага Радзівіла, старобінскага Слуцкага або паланецкіх ці менскіх Хадкевічаў*);

5) назвы посуду (*вялікі, намерам са сподак для варэння, след*);

6) назвы абутку (*пушыстыя, бы ў валёнках, лапы*);

7) традыцыі (*было гэтак так, як раніцай успомніць тое, што ўчора ў гасцях недаеў і недапіў*).

Такія параўнанні не толькі выконваюць сваю асноўную функцыю – выдзялення, але таксама ствараюць беларускі нацыянальны каларыт твораў і ў некаторых выпадках выконваюць функцыю паяснення, удакладнення, такім чынам, могуць разглядацца як сродак прагматычнай адаптацыі [3, с. 58].

Напрыклад, у параўнанні *гасцінныя, як беларусы і рускія* выдзяляецца характарыстыка *гасцінны*. Аднак, *гасцінны* для кагосьці значыць чалавека, ‘які заўсёды прапануе гасцю філіжанку гарбаты’, а для кагосьці – ‘які паставіць на стол усё, што ёсць у доме’, таму менавіта параўнанне з беларусамі робіць ступень гасціннасці, якая маецца на ўвазе ў кантэксце, зразумелай беларускамоўным чытачам.

Характарыстыка *вялікі*, якая падкрэсліваецца ў параўнанні *вялікі, намерам са сподак для варэння, след*, успрымаецца па-рознаму Гуліверам і ліліпутамі ці хаця б дарослымі і дзецьмі, таму параўнаннем *са сподак для варэння* яна, на нашу думку, удакладняецца. Такім чынам, параўнанне зноў выконвае функцыю паяснення.

Можна зрабіць выснову, што функцыя ўдакладнення выконваецца параўнаннямі ў выпадках, калі ў іх выдзяляецца адносная якасць, якую можна разумець па-рознаму. Калі ж характарыстыка, якая інтэнсіфікуецца параўнаннем, мае аб’ектыўны, дакладны характар і ўспрымаецца адназначна або прыблізна аднолькава, параўнанне сродкам прагматычнай адаптацыі не выступае.

Напрыклад, у параўнанні з нацыянальнай афарбоўкай *пляскаты, як пінскае балота* выдзяляецца прыкмета *пляскаты*. *Пляскаты* азначаецца вельмі дакладна як ‘роўны, без узвышшаў і заглыбленняў, з прамой і гладкай паверхняй’ і не дае прасторы для розных трактовак. Таму частка *як пінскае балота* толькі падкрэслівае ‘роўнасць’, але нічога не ўдакладняе.

Аналагічным прыкладам служыць параўнанне *пушыстыя, бы ў валёнках, лапы*. *Пушысты* значыць ‘пакрыты мяккім пухам ці воўнай’, дэфініцыя дакладная і паясненняў не патрабуе, таму параўнанне выконвае толькі сваю асноўную функцыю – інтэнсіфікацыі.

Цікава адзначыць, што калі для беларускамоўнага чытача параўнанні з нацыянальнай афарбоўкай выконваюць функцыю паяснення і спрашчаюць ўспрыманне таго, што апісваецца, пры перадачы на англійскую мову яны ў некаторых выпадках, наадварот, ускладняюць і разуменне, і пераклад.

Вернемся да параўнання *гасцінныя, як беларусы і рускія* і разгледзім яго ў перакладчыцкім аспекце. У апавяданні «Белае Полымя» пісьменнік адносіць яго да жыхароў Крайняй Поўначы і падкрэслівае падабенства гасціннасці чукчаў з гэтай рысай характару жыхароў Беларусі. Аднак, англійскамоўны чытач можа не мець вопыту камунікацыі як з жыхарамі Крайняй Поўначы, так і беларусамі і рускімі, таму пры даслоўным перакладзе *as hospitable as Belarusians and Russians* паясняючая функцыя параўнання, на нашу думку, губляецца.

У параўнанні вялікі, намерам са сподак для варэння, след адлюстроўваецца беларуская традыцыя піць гарбату з варэннем. Даслоўны пераклад *a big track the size of a jam saucer*, магчымы з пункту гледжання норм англійскай мовы, зробіць успрыманне складаным. Па-першае, у Брытаніі няма *jam saucers*, таму што *jam* не спажываецца як асобны дэсерт. Па-другое, *jam* не з’яўляецца поўным адпаведнікам слова *варэнне*, а толькі яго функцыянальным аналагам: *варэнне* робіцца з цэлых ягад або іх частак, а *jam* – гэта аднародная або амаль аднародная маса. Слоўнікавыя адпаведнікі *conserve* або *preserve* можна разглядаць толькі як абагульнена-прыблізны пераклад [2, с. 141–144]. Такім чынам, пры даслоўным перакладзе функцыя паяснення параўнаннем не выконваецца.

Пэўныя цяжкасці па прычыне нацыянальнай афарбоўкі ўзнікаюць і з перакладам параўнання *пляскаты*, як *пінскае балота*. З шэрагу адпаведнікаў слова *балота* – *bog, swamp, marsh, swampland, marshland* – мы разглядаем перш за ўсё *swampland* і *marshland*, таму што частка *-land* мае значэнне ‘тэрыторыя’, ‘абшар’, такім чынам яна перадае, што на ўвазе маецца не асобнае балота, а цэлы балотны масіў. Каб пазбегнуць неабходнасці рабіць зноску, у гэтым выпадку можна пазбавіць переклад нацыянальнай афарбоўкі і перадаць параўнанне нейтральным *as flat as marshland*. Як варыянт, падкрэсліць абсалютнасць пляскатасці можна дабаўленнем перад *flat* слова *absolutely: absolutely flat like marshland*.

Рэалію *валёнки* з параўнання *пушыстыя*, *бы ў валёнках*, *лапы* можна перадаць на англійскую мову транскрыпцыяй (*valenki*) або апісальна (*felt boots*). Гэтыя адпаведнікі сустракаюцца ў брытанскіх крыніцах, між іншым, на сайце Бі-бі-сі, аднак наўрад ці будуць шырока вядомымі і зразумелымі англійскамоўнаму чытачу. Слоўнікі прапануюць яшчэ адзін адпаведнік – *snow boots*, – які, з пункту гледжання тэорыі, з’яўляецца функцыянальным аналагам слова *валёнка*. Недахоп гэтага варыянта ў тым, што сучасныя *snow boots* хутчэй аб’ёмныя, а не *пушыстыя*, у чым можна пераканацца, калі ўвесці словазлучэнне ў пашукавік і паглядзець на выявы гэтага абутку.

Імплікаванасць характарыстыкі, якая падкрэсліваецца параўнаннем, яе фармальна нявыражанасць дае яшчэ большую прастору для суб’ектыўнай інтэрпрэтацыі. Можна нават сказаць, што ў такіх выпадках чытач удзельнічае не толькі ў асэнсаванні, але і ў стварэнні мастацкага вобраза.

Напрыклад, параўнанне *піць віно*, як *Дняпро п’е Друць* падкрэслівае інтэнсіўнасць спажывання героямі алкагольнага напою. У кантэксце аповесці «Ладдзя Роспачы» мы разумеем параўнанне як ‘піць рэгулярна і шмат’. Аднак вобраз можна трактаваць і іншым чынам, напрыклад, ‘прыгожа і прывабна’, або, наадварот, ‘агідліва’. Што дакладна маецца на ўвазе, можа ведаць толькі аўтар, таму, на нашу думку, натуральна, што пры перакладзе імплікаванасць характарыстыкі будзе захоўвацца, а «няяснае застанеца няясным» [3, с. 56].

Яшчэ адно параўнанне такога тыпу – як *Ракута і Койдан пад Крутагор’ем*, *латнікі стаялі пасярэдзіне поля*. Імплікаванай характарыстыкай можа быць ‘адзін на адзін’, ‘смела і рашуча’, ‘велічна’, ‘у напружанай і драматычнай атмасферы’, ‘напярэдадні чагосьці важнага’, магчыма, спалучэнне некалькіх характарыстык, а магчыма, увогуле ніводнай з іх.

Такім чынам, калі характарыстыка, якая інтэнсіфікуецца параўнаннем, дакладна невядома, мы лічым, што функцыя ўдакладнення ў такіх выпадках не выконваецца. Выкажам здагадку, што выключэннем могуць быць параўнанні, у якіх рэалія настолькі вядомая і адназначная, што не дае прасторы для розных інтэрпрэтацый імплікаванай характарыстыкі, аднак у прааналізаваных творах мы не знаходзім прыкладаў, каб пацвердзіць і праілюстраваць нашу гіпотэзу.

Што датычыцца нацыянальнай афарбоўкі, то пры перакладзе яна, як і ў папярэдніх выпадках, патрабуе асаблівай увагі. Так, у склад параўнання *ніць віно, як Дняпро н'е Друць* уваходзяць назвы беларускіх рэк, якія, хутчэй за ўсё, невядомы англійскамоўнаму чытачу, таму могуць выклікаць непаразуменне. Тэарэтычна параўнанне можна было б перадаць пры дапамозе функцыянальных аналагаў, замяняючы назвы беларускіх рэк брытанскімі ці амерыканскімі: *to drink wine like the Thames drinks the Kennet* або *like the Mississippi drinks the Missouri*. Такім спосабам параўнанне адаптуецца да чытачоў толькі адной англійскамоўнай краіны (адпаведна, Злучанага Каралеўства і ЗША) і застаецца незразумелым для іншых.

Асноўная ж праблема ў тым, што выкарыстанне функцыянальных аналагаў выклікае неабходнасць чарговых замен у аповесці: іншых геаграфічных назваў, імён персанажаў і г.д., што ў мастацкім творы было б неадэкватным. У такім выпадку прагматычная адаптацыя выходзіла б «за рамкі пераклада як працэса стварэння тэкста, камунікатыўна раўнацэннага арыгіналу» і прыводзіла «да складання на мове перакладу новага паралельнага тэкста» [4, с. 221].

У гэтым выпадку праблему прагматычнай адаптацыі можна вырашыць спалучэннем калькавання з кароткімі дабаўленнямі, якія б выконвалі функцыю паясненняў, напрыклад, *to drink wine like the river Dnieper drinks the waters of the Drut*.

Пры перакладзе параўнання *як Ракута і Койдан пад Крутагор'ем, латнікі стаялі пасярэдзіне поля* з аповесці «Ладдзя Роспачы» будзе актуальным суправадзіць калькаванне паясненнем перакладчыка: *like Rakuta and Kaidan at Krutogorye*, the warriors stood in the middle of the field* (**A legendary battle at Krutogorye, now Dzyarzhynsk, a city in Minsk region, in 1240 stopped the Tatar-Mongol invasion of modern Belarusian lands. The Tatar-Mongol troops were headed by khan Kaidan, the Belarusian troops – by voivode Rakuta*). Цікава, што гэтая ж бітва ўваходзіць у склад параўнання яшчэ ў адным творы У. Караткевіча – «Дзікім паляванні караля Стаха» – і ўжываецца ў зусім іншым кантэксце: *у пакоіку быў ложак, шырокі, як поле бою пад Койданавым*.

У творах пісьменніка сустракаецца яшчэ адна адметная катэгорыя параўнанняў: параўнанні, якія нельга назваць нейтральнымі, таму што афарбоўка ў іх ёсць, аднак яна хутчэй не нацыянальная, а рэгіянальная. У склад такіх параўнанняў уваходзяць словы, якія абазначаюць паняцці, спецыфічныя для шэрагу нацыянальных культур, аб'яднаных на іншай, ненацыянальнай, падставе.

Па-першае, такая падстава – гэта агульная рэлігія. Шэраг параўнанняў у разгледжаных творах мае агульнахрысціянскую афарбоўку, таму што ў іх

склад уваходзяць паняцці, звязаныя з хрысціянствам, напрыклад *эдэм, анёл, грэшная душа, пекла, царква, крыж Пана Бога, Марка, васіліск* (гэта было сапраўды як *эдэм*; у вочы глядзяць, як *анёлы*; *раве*, як *грэшная душа ў пекле*; *чысценькі*, як *хлопчык*, *якога мама вядзе ў царкву*; *такія замкі, быццам у кожны з іх вось-вось могуць прынесці крыж Пана Бога, які давядзецца абараняць ад усіх язычнікаў зямлі*; *бядуем*, як *Марка*; *гарнастай зашыпеў на мяне з рукава*, як *васіліск*).

Па-другое, такой падставай можа быць геаграфічная блізкасць. У прааналізаваных параўнаннях сустракаюцца:

а) назвы жывёл, якія водзяцца ці гадуюцца не у адной краіне, а ў цэлым рэгіёне, напрыклад, *воўк, кот, сабака, каза, лісіца, пацук, факстэр'ер, гусак, зімародак, пячкур*, (*ездавыя камчацкія лайкі, бялітасныя, як ваўкі; ішоў ціха, як кот; вочы разумныя, як у сабакі; худы, як бядняцкая каза; рудыя, як хвост лісіцы, палаючыя языкі агню; хаваецца ад цябе, як пацук ад факстэр'ера; ён выцягнуў шыю, як гусак; усё гэта было, як у гняздзе птушкі-зімародка; капітан, як пячкур, папаўся на гэтую вуду*);

б) назвы раслін, характэрных для флоры цэлага рэгіёну, напрыклад, *палын, вяргіня, асіна, капуста* (яна была *слабай, як сцяблінка палыну на мяжы; нежывая, бледная, бяскроўная, як парастак вяргіні ў падполлі; я калаціўся як асінавы ліст; ён быў закручаны бінтам, як качан капусты*);

в) такія прыродныя з'явы, як *навальніца, землятрус, лавіна* (*нястрыманы, як навальніца, рогат; страшны, як землятрус, шматразовы грукат; гэта была нібы лавіна*).

Па-трэцяе, агульнай падставай могуць быць падобны лад жыцця і, адпаведна, традыцыі, напрыклад, у якасці тэмы для свецкай размовы выбіраць *надвор'е* (яна *размаўляла пра каханне так, як іншыя жанчыны пра надвор'е*), *шмат есці ў гасцях* (*было гэта так, як раніцай успомніць тое, што ўчора ў гасцях недаеў і недапіў*), *біцца каля піцейнай установы, што служыць забавай для іншых* (*глядзелі на пабоішча, як на бойку ля шынкі*), *прыносіць у якасці падарунка на вяселле кветкі* (*мы з табою, як на вяселле ідзём. З кветкамі*), а на хрэсьбіны – *гарэлку* (*мы будзем несці адзін аднаго асцярожна... як нясуць апошні гляк з гарэлкай на ксціны*), *неахвотна плаціць падаткі* (*паскакаў так, нібы за ім гналіся падатныя начальнікі*).

Што датычыцца першых двух катэгорый параўнанняў, то пры даслоўным перакладзе з беларускай мовы на англійскую яны застаюцца зразумелымі: асноўная рэлігія ў Брытаніі і Беларусі агульная – хрысціянства; флора і фаўна не аднолькавыя, але падобныя. Параўнанні трэцяй групы па прычыне розных традыцый і ладу жыцця ў Брытаніі і Беларусі могуць выклікаць непаразуменні і таму патрабаваць асобнага падыходу пры перакладзе [4, с. 211].

Такім чынам, у некаторых выпадках параўнанні з нацыянальнай афарбоўкай могуць служыць сродкам прагматычнай адаптацыі. Хоць спосабы перакладу такіх параўнанняў вядомыя і іх лічба абмежаваная, выбар перакладчыка залежыць ад канкрэтнага выпадку і кожны раз патрабуе

глыбокага аналіза. Нават падобныя па форме параўнанні з нацыянальнай афарбоўкай пры перакладзе ў залежнасці ад кантэкста могуць перадавацца па-рознаму.

ЛІТАРАТУРА

1. *Гальперин, И. Р.* Стилистика английского языка : учебник / И. Р. Гальперин. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. школа, 1977. – 332 с.
2. *Мисуно, Е. А.* Перевод с английского языка на русский язык : практикум / Е. А. Мисуно, И. В. Шаблыгина. – Минск : Аверсэв, 2009. – 255 с.
3. *Чужакин, А. П.* Мир перевода-1. Introduction to interpreting XXI. Протокол, поиск работы, корпоративная культура / А. П. Чужакин, П. Р. Палажченко. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Р. Валент, 2002. – 224 с.
4. *Комиссаров, В. Н.* Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. для ин-тов и ф-тов. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М. : Высш. школа, 1990. – 253 с.

О. М. Долженкова

г. Минск, Беларусь

ПРАГМАТИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОЙ СТРУКТУРЫ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

Пространственно-временная структура текста – это сегмент семантики, который отражает пространственные и временные параметры (т.е. структуру и динамику) представленной в тексте модели действительности. Пространственно-временная (далее П-В) структура в тексте обычно состоит из нескольких хронотопов, т.е. сегментов семантики, отображающих пространственные и временные параметры одного референтного центра.

Представляется, что для комплексного анализа П-В структуры текста и выявления ее прагматического содержания необходимо учитывать весь набор разноуровневых языковых средств текста, имеющих пространственное и временное значение в той или иной степени выраженности (эти средства мы называем П-В маркерами). Кроме того, при анализе мы учитываем тот факт, что пространство и время отражаются не только непосредственно в языковых средствах, но и в логико-коммуникативной организации речи. Таким образом, модель П-В структуры текста и модели отдельных хронотопов включают в себя анализ состава субъектов текста и видо-временной отнесенности предикатов. Методика анализа П-В структуры разработана нами для газетной информационной статьи [1]. Целью настоящей работы является продемонстрировать применение данной методики (в несколько доработанном виде) к анализу П-В отношений в художественном тексте, а именно в рассказе.